

Wiesława Gadomska, Krystyna Kleszewska, Mariusz Antolak

Naturalne i kulturowe uwarunkowania projektowanego ogrodu botanicznego Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie

Humanistyka i Przyrodoznawstwo 21, 385-398

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

*Wiesława Gadomska
Krystyna Kuszewska
Mariusz Antolak*

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski
w Olsztynie

Warmia and Mazury University
in Olsztyn

NATURALNE I KULTUROWE UWARUNKOWANIA PROJEKTOWANEGO OGRODU BOTANICZNEGO UNIwersYTETU WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO W OLSZTYNIE

Natural and Cultural Conditioning of the Planned Botanical Garden of the University of Warmia and Mazury in Olsztyn

Słowa kluczowe: ogród botaniczny, Olsztyn, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski.

Key words: botanical garden, Olsztyn, University of Warmia and Mazury.

Streszczenie

Idea powstania ogrodu botanicznego w Olsztynie sięga lat 60. XX wieku. W 2014 r. powstała koncepcja urbanistyczno-architektoniczna projektowanego ogrodu botanicznego na terenie wykorzystywanym w przeszłości jako poligon wojskowy, położonym w odległości 2,5 km od ścisłego centrum miasta. Zrealizowany ogród stałby się w skali Olsztyna największym obszarem zieleni urządzonej, znacznie przekraczającym powierzchnię olsztyńskiego Parku Centralnego oraz parków dzielnicowych i osiedlowych. W koncepcji zaplanowane zostały m.in. następujące strefy: kolekcje botaniczne, ogrody historyczne, ogród przyrodolecniczy przylegający do rehabilitacyjnego centrum, ogrody sensoryczne, kolekcje roślin leczniczych i użytkowych. Wokół wewnętrznego zbiornika wodnego oraz wzdłuż linii brzegowej Jeziora

Abstract

The idea of placing a botanical garden in Olsztyn originated in the 1960s. In 2014, there was a plan to locate the garden in the area located 2.5 km from the city centre, on the former military training grounds. Such a garden would be the biggest “green” complex in Olsztyn, with its total area surpassing Olsztyn’s Central Park and other district parks. According to the plan, following zones will be placed: botanical collections, historical gardens, natural healing garden which would be adjacent to a rehabilitation centre, sensory gardens, collections of medicinal and utility plants. Around the inner reservoir and along the coastline of Körtowskie Lake, there will be jetties and collections of hydrophytes. In the planned cubatural objects, a neutral architecture was suggested – transparent in the context of scenery and

Kortowskiego powstałyby pomosty i kolekcje hydrofitów. W zaprojektowanych obiektach kulturalnych zaproponowano rozwiązania neutralnej, transparentnej w stosunku do otaczającego kontekstu krajobrazowego architektury, wpisującej się w przestrzeń ogrodu odpowiednią skalą, proporcjami oraz rozwiązaniami materiałowymi.

blending in the garden space with an appropriate scale, proportions and materials.

Wprowadzenie

Ostatnie badania dowodzą, że populacja ludzi osiągnęła liczebność określoną na maksymalną pojemność Ziemi około 1978 r. W 1999 r. było nas już 6 miliardów i tym samym *Homo sapiens* przekroczył biomasę jakiegokolwiek gatunku dużych zwierząt lądowych, który kiedykolwiek zamieszkiwał Ziemię. „Pojemność” biosfery jest ograniczona i zdolność do utrzymywania przy życiu naszego gatunku dobiega kresu. W przeciwieństwie do innych planet Układu Słonecznego Ziemia nie znajduje się w stanie fizycznej równowagi. Specyficzne warunki, w których może rozwijać się życie, powstają dzięki niesłuchanie złożonej warstwie organizmów żywych, a ich współistnienie określają wrażliwe na zakłócenia cykle obiegu energii i materii organicznej¹. Każdy gatunek ma swoje miejsce w świecie, jego genom jest częścią ekosystemu, zaś historia liczy często kilka milionów lat, z czego wynika, iż jest zbyt złożony i starożytny, by beztrako być świadkiem jego wymarcia. Żeby czuć się zarządcą tego świata, trzeba go poznać.

Szkody, jakie ludzkość wyrządza sama sobie, są wynikiem niewiedzy i lekomyślności. Krótkowzroczne działania wynikają z przeświadczenia, że człowiek podporządkował sobie środowisko. Tymczasem wciąż jeszcze jesteśmy zależni od stanu zasobów środowiska: powietrza, którym oddychamy, wody, którą pijemy i produkcji żywności. Nasza pomyślna przyszłość zależy od tego, czy nastąpi radykalna zmiana w postrzeganiu relacji człowiek–środowisko². Jednostkami od lat działającymi na rzecz zachowania różnorodności biologicznej i jednocześnie prowadzącymi nieustanną edukację są ogrody botaniczne. Zgodnie z definicją Botanic Gardens Conservation International, za ogród botaniczny uznaje się instytucję posiadającą udokumentowaną kolekcję żywych roślin do celów badań naukowych, ochrony gatunków, ich ekspozycji i edukacji. Rośliny powinny być oznaczone taksonomicznie, a ich pochodzenie znane. Powinna być prowadzona dokumentacja wzrostu i rozwoju roślin, która udostępniana jest innym tego typu

¹ E. O. Wilson, *Przyszłość życia*, Zysk i S-ka, Poznań 2003.

² A. S. Pullin, *Biologiczne podstawy ochrony przyrody*, Wyd. Naukowe PAN, Warszawa 2004.

jednostkom. W polskim prawodawstwie definicja ogrodu botanicznego zawarta jest w ustawie o ochronie przyrody³. W myśl art. 5 pkt 10 jest to urządzony i zagospodarowany teren wraz z infrastrukturą techniczną i budynkami funkcjonalnie z nim związanymi, będący miejscem ochrony *ex situ*, uprawy roślin różnych stref klimatycznych i siedlisk, uprawy roślin określonego gatunku oraz prowadzenia badań naukowych i edukacji.

W 2002 r. w Polsce znajdowało się 31 instytucji, które zaliczono do ogrodów botanicznych⁴, w 2015 r. jest ich 33, a wśród nich figuruje Leśne Arboretum Warmii i Mazur przy Nadleśnictwie Kudypy w okolicach Olsztyna, które prowadzi kolekcje dendroflory. Od lat 60. ubiegłego wieku trwają w Olsztynie dyskusje nad utworzeniem ogrodu botanicznego z prawdziwego zdarzenia i w 2014 r. powstała koncepcja projektowa urządzenia takiego obiektu. Artykuł przedstawia złożone uwarunkowania naturalne i kulturowe związane z problematyką powstania ogrodu botanicznego w Olsztynie.

Idea i geneza powstania ogrodu botanicznego w Olsztynie

W całym regionie północno-wschodniej Polski nie ma ogrodu botanicznego w pełnym wymiarze programowym. Wspomniane Leśne Arboretum Warmii i Mazur znajduje się około 6,5 km od centrum Olsztyna przy drodze wyjazdowej z miasta w kierunku zachodnim, prowadzącej do Ostródy. Jest chętnie odwiedzane przez mieszkańców i bywa celem wielu szkolnych wycieczek.

Organizowanie Leśnego Arboretum Warmii i Mazur rozpoczęto w 1997 r. przy pomocy Arboretum w Rogowie oraz Katedry Botaniki i Ochrony Przyrody Akademii Rolniczo-Technicznej w Olsztynie. Ogród zajmuje powierzchnię 15,69 ha. Ze względu na brak w tej części kraju tego typu obiektów oraz niezbyt zróżnicowaną gatunkowo dendroflorę miasta Olsztyna⁵ bogate w gatunki arboretum umożliwiło poznanie i obserwacje niespotykanych powszechnie drzew, krzewów i roślin zielnych. W 2004 r. arboretum zostało zgłoszone do międzynarodowej instytucji Botanical Gardens Conservation International (BGCI), a w 2005 r. uzyskało zezwolenie na działalność z Ministerstwa Środowiska. W grudniu tego roku Polskie Towarzystwo Leśne objęło arboretum patronatem naukowym. W kwietniu 2012 r. otwarto nowy, piętrowy pawilon edukacyjny o powierzchni

³ Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2009 r., nr 151, poz. 1220 z późn. zm.).

⁴ A. Łukasiewicz, J. Puchalski, *Ogrody botaniczne w Polsce*, ARW Arkadiusz Grzegorzczak i Fundacja „Homeo et Planta”, Warszawa 2002.

⁵ P. Stypiński, *Dendroflora Olsztyna i jej środowisko ekologiczne*, „Rocznik Dendrologiczny” 1995, t. 43, s. 79–92.

użytkowej 264 m² z salką wykładową, muzeum i pomieszczeniami pomocniczymi, a przed budynkiem powstał duży parking oraz plac do ćwiczeń⁶.

Można powiedzieć, że ze względu na niesprzyjające warunki klimatyczne panujące w okolicach Olsztyna, tj. krótszy okres wegetacyjny, niższe temperatury i mroźne zimy, właśnie ogród botaniczny umożliwiałby poznawanie bogactwa świata roślin z innych stref klimatycznych. W pozostałych regionach kraju łatwiej bowiem hodować i eksponować obce gatunki roślin ze względu na sprzyjające warunki termiczne. Trudności w utrzymaniu obcych gatunków w surowszym klimacie wynagradzałaby satysfakcja, że zwiedzający mają szansę poznać ciekawe rośliny w pobliskim ogrodzie botanicznym. Mieszkańcy północno-wschodniego regionu Polski są poszkodowani podwójnie. Po pierwsze – surowy klimat ogranicza występowanie wielu gatunków obecnych już w centralnej i południowej Polsce, po drugie – nawet w ogrodzie botanicznym nie mogą ich zobaczyć, bo takiego ogrodu nie ma.

Idea powstania ogrodu botanicznego w Olsztynie sięga lat 60. XX w. i związana była z ówczesnymi propozycjami Wojewódzkiego Komitetu Ochrony Przyrody. Jednak ze względu na brak w owym czasie odpowiedniego klimatu dla tej inicjatywy, ponowiono starania w roku 1975. Rada Ogrodów Botanicznych i Arboretów w Polsce przy Komitecie Botanicznym PAN zwróciła się do władz województwa, wskazując na potrzebę założenia w Olsztynie ogrodu botanicznego. Jako propozycję lokalizacji wskazano teren nad jeziorem Podkówka, sięgający rzeki Łyny i Lasu Miejskiego o powierzchni ok. 60 ha⁷. Już wówczas wskazywano na powiązanie przyszłego ogrodu botanicznego z uczelnią – ówczesną Akademią Rolniczo-Techniczną w Olsztynie. W kolejnych latach kilkakrotnie podejmowano ten temat, rozpatrywano także inne lokalizacje. W 2003 r. powołano zespół⁸, którego zadaniem było wypracowanie koncepcji ogrodu botanicznego, jego formy organizacyjno-prawnej oraz poszukiwanie źródeł finansowania. Powstał wówczas pierwszy zarys koncepcji programowej ogrodu.

W 2009 r. temat ponownie powrócił i powołano Komisję ds. Organizacji Ogrodu Botanicznego Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie⁹. Z jej

⁶ J. Tumiłowicz, Cz. Hołdyński, K. Kuszewska, W. Szumarski, *Dwadzieścia lat Leśnego Arboretum w Kudypach koło Olsztyna*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Dendrologicznego” 2012, t. 60, s. 69–75.

⁷ Na podstawie materiałów archiwalnych udostępnionych przez Katedrę Botaniki i Ochrony Przyrody UWM.

⁸ Decyzja nr 4/2003 Rektora Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie z dnia 15 stycznia 2003 r. w sprawie powołania zespołu do spraw ogrodu botanicznego w składzie: prof. dr hab. Cz. Hołdyński (przewodniczący), prof. dr hab. T. Korniak, dr hab. K. Młynarczyk, prof. UWM, prof. dr hab. J. Ważbińska, dr M. Środa, dr K. Kuszewska, mgr inż. arch. W. Gadomska.

⁹ Decyzja nr 53/2009 Rektora Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie z dnia 2 grudnia 2009 r. w sprawie powołania Komisji ds. Organizacji Ogrodu Botanicznego Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie w składzie: dr hab. W. Kordan, prof. UWM (przewodniczący), prof. dr hab. Cz. Hołdyński, prof. dr hab. K. Młynarczyk, dr inż. arch. W. Gadomska, dr inż. K. Kuszewska.

inicjatywy 22 listopada 2010 r. odbył się panel dyskusyjny z udziałem wybitnych znawców tematu z polskich ogrodów botanicznych nt. próby stworzenia programu funkcjonalno-użytkowego przyszłego ogrodu botanicznego w Olsztynie. Dalsze prace kontynuował Zespół ds. Kształtowania Przestrzeni Przyrodniczo-Krajobrazowej¹⁰, w skład którego weszli pracownicy katedr: Botaniki i Ochrony Przyrody (Wydział Biologii i Biotechnologii) oraz Architektury Krajobrazu (Wydział Kształtowania Środowiska i Rolnictwa). Dzięki licznym spotkaniom zespołu powstała koncepcja programowo-użytkowa przyszłego ogrodu. Zebrane materiały i wypracowany program stał się materiałem wyjściowym do stworzenia projektu koncepcyjnego¹¹.

Lokalizacja i funkcjonowanie w obszarze miasta projektowanego ogrodu botanicznego

Teren przyszłego ogrodu botanicznego położony jest w południowo-zachodniej części Olsztyna, w odległości 2,5 km od ścisłego centrum miasta i stanowi własność Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego. Zajmuje atrakcyjny obszar pomiędzy centrum Olsztyna a obszernym kampusem akademickim i wyróżnia się dostępem do Jeziora Kortowskiego. Czytelnie zarysowane granice badanego obszaru stanowią: od strony wschodniej pas drogowy al. Warszawskiej, od strony zachodniej linia brzegowa Jeziora Kortowskiego, od strony północnej obszar badań sąsiaduje z zabudowanymi terenami administracji wojskowej, natomiast od południa bezpośrednio łączy się z terenami historycznego Kortowa¹², stanowiącego część dzisiejszego ośrodka uniwersyteckiego. Współrzędne geograficzne skrajnych punktów terenu: południowy – N:53°45'30"; E:20°27'10", zachodni – N:53°45'39"; E:20°26'50", północny – N:53°45'47"; E:20°27'1", wschodni – N:53°45'43"; E:20°27'47". Linia brzegowa z wystawą południową liczy około 400 m i obramowuje płaski teren ogrodu doświadczalnego UWM. Dalsze 350 m linii brzegowej o zachodniej wystawie posiada zróżnicowany wy-

¹⁰ Decyzja nr 42/3013 Rektora Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie z dnia 29 sierpnia 2013 r. w sprawie powołania zespołów do realizacji w Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie Programu *Green University*. Na mocy tej decyzji powołano m.in. Zespół ds. Kształtowania Przestrzeni Przyrodniczo-Krajobrazowej w składzie: prof. dr hab. Czesław Hołdyński, prof. dr hab. Krzysztof Młynarczyk, dr inż. arch. Wiesława Gadamowska, dr inż. Krystyna Kuszewska, dr inż. Mariusz Antolak, dr inż. Mieczysława Aldona Fenyk.

¹¹ Projekt koncepcyjny urbanistyczno-architektonicznym zagospodarowania terenu – Ogród Botaniczny Olsztyn-Kortowo powstał w Biurze Architektonicznym GADOMSCY. Został dofinansowany ze środków Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Olsztynie. Projekt złożono w lipcu 2014 r.

¹² Ta część Kortowa (Kortowo I – dawny zespół szpitala psychiatrycznego) jest wpisana do rejestru zabytków pod nr 3626 z dnia 23 kwietnia 1985 r. jako zespół architektoniczno-urbanistyczny.

sokościowo brzeg – od płaskiego do kilkumetrowych skarp, przez dziesięciolecia wykorzystywany jako poligon wojskowy. Wyróżnić tu można trzy rejony. Najbardziej dostępnym i naturalnie predestynowanym jako strefa wejściowa jest dwuhektarowy bezdrzewny obszar przylegający do dwupasmowej trasy wyjazdowej z Olsztyna do Warszawy, na którym ulokowane było boisko do ćwiczeń. W części środkowej znajduje się staw o powierzchni ok. 1,5 ha (w zależności od intensywności opadów w sezonie powierzchnia ta zmniejsza się lub zwiększa). Południowo-zachodnia część trzecia obejmuje przylegający do jeziora około pięciohektarowy wypłaszczony obszar będący od kilkadziesiąt lat w uprawie oraz około 15 ha zróżnicowanego wysokościowo terenu byłego poligonu wojskowego. Brzeg jeziora znajduje się na wysokości 103 m n.p.m., a najwyższy punkt na wzniesieniu w trzeciej części na wysokości 116 m n.p.m.

Podstawową funkcją planowanego ogrodu botanicznego będzie funkcja dydaktyczno-naukowa – bezpośrednie sąsiedztwo ośrodka uniwersyteckiego oraz istniejące obecnie i planowane w przyszłości powiązania funkcjonalne terenu uczelni z obszarem przyszłego ogrodu czytelnie definiują jego akademicki charakter. Jednocześnie badany obszar można rozpatrywać w szerszym kontekście urbanistycznym – teren planowanego ogrodu może w przyszłości stanowić łączące się uzupełnienie funkcji miejskich w zakresie urządzonych terenów zielonych i rekreacyjnych¹³. Zrealizowany ogród stałby się w skali Olsztyna największym obszarem zieleni urządzonej, znacznie przekraczającym powierzchnię olsztyńskiego Parku Centralnego (13 ha) oraz parków dzielnicowych i osiedlowych¹⁴. Tak rozpatrywanej funkcji sprzyja m.in. dogodna lokalizacja w granicach administracyjnych miasta, świetnie skomunikowana z jego centrum i głównymi dzielnicami mieszkaniowymi, zapewniająca łatwy dostęp środkami komunikacji publicznej lub rozbudowaną siecią tras rowerowych. Ponadto rozpatrywany obszar przylega bezpośrednio do atrakcyjnych terenów spacerowych biegnących wzdłuż południowego brzegu Jeziora Kortowskiego, łącząc się z dużym kompleksem leśnym okalającym Olsztyn od strony południowo-zachodniej¹⁵. Projektowany

¹³ A. Zachariasz, *Zieleń jako współczesny czynnik miastotwórczy ze szczególnym uwzględnieniem roli parków publicznych*, Kraków 2006.

¹⁴ Tereny zieleni Olsztyna na podstawie danych GUS za 2013 r. stanowią: parki – 72,4 ha, zieleńce – 23,3 ha, zieleń uliczna – 119,8 ha, tereny zieleni osiedlowej – 209,5 ha, cmentarze – 80,9 ha, lasy gminne – 1313 ha, ogródki działkowe – 230 ha. W granicach miasta leżą znaczne obszary zieleni nieurządzonej, które usytuowane są w dolinie rzeki Łyny i w sąsiedztwie licznych jezior.

¹⁵ Od terenu projektowanego ogrodu botanicznego można przejść lasami należącymi do Nadleśnictwa Kudypy trasą o długości ok. 6 km do Leśnego Arboretum. W przyszłości mogłaby to być popularna trasa spacerowa, prowadząca dalej do ponadtysięc-hektarowego Lasu Miejskiego i ciekawych terenów wzdłuż linii brzegowej jeziora Ukiel. Wraz z odradzającą się dla mieszkańców, po dziesięcioleciach zaniedbania, doliną rzeki Łyny powstałaby duża pętla umożliwiająca spacer, biegi, ćwiczenia w terenie.

ogród, poza wzmocnieniem pozycji naukowej UWM, współtworzyłyby istotny element struktury funkcjonalnej miasta w zakresie terenów rekreacyjno-wypoczynkowych z realną perspektywą uzyskania statusu funkcji uzdrowiskowej¹⁶.

Uwarunkowania naturalne

Wypłaszczone rejonu dawnego poligonu na ogół pozbawione były drzewostanu, ale obecnie w wyniku kilkuletniego opuszczenia zasiedlają je podrośty dendroflory. Są to głównie pospolicie u nas występujące liściaste gatunki drzew i krzewów. Brzeg wewnętrznego zbiornika zarośnięty jest wierzbowymi zaroślami. Najstarszy drzewostan porasta przylegającą do jeziora stromą skarpe zachodnią. W wyniku przeprowadzonych prac inwentaryzacyjnych wyróżniono niewielką ilość kęp i pasów zadrzewień, które warto zachować. Wytypowano także okazałe pojedyncze drzewa: jesiony, wiązy, dęby i lipy jako wartościowy element zastanej roślinności. Pozostała powierzchnia będzie przeznaczona na kolekcje botaniczne, ogrody historyczne, ogrody związane z centrum przyrodolecznictwem oraz inne funkcje wynikające z koncepcji urbanistyczno-przestrzennej. Wśród roślinności zielnej nie występują cenne gatunki.

Teren przyszłego ogrodu botanicznego znajduje się w Krainie II – Mazursko-Podlaskiej, na pograniczu Pojezierza Mazurskiego i Równiny Mazurskiej. Według podziału Polski na strefy klimatyczne¹⁷ teren projektowanego ogrodu botanicznego znajduje się w trzeciej, najchłodniejszej strefie Polski niżowej, a według USDA Frost Hardiness Zones w podstrefie 6a, w której średnie, wieloletnie temperatury minimalne mieszczą się w przedziale od -20,6 do -23,3°C¹⁸. Klimat panujący w tej części dzielnicy Pojezierza Mazurskiego można zaliczyć do typu przejściowego. Jest chłodniejszy od klimatu pojezierzy południowobałtyckich na zachodzie, Niziny Staropruskiej na północy i nizin mazowieckich na południu. W kierunku północno-wschodnim wzrasta liczba dni z przymrozkami, mrozem i pokrywą śnieżną, maleje średnia roczna temperatura i średnie temperatury miesięcy zimowych. Notuje się także w tym regionie najniższe w Polsce wartości energii promieniowania słonecznego, jaka dochodzi do powierzchni ziemi¹⁹.

¹⁶ Dnia 17 lutego 2015 r. rektor UWM prof. dr hab. Ryszard Górecki zaprosił na spotkanie prezydenta Olsztyna dr Piotra Grzymowicza wraz z wiceprezydentami. Poruszono m.in. temat współpracy przy zakładaniu ogrodu botanicznego, który byłby przewidziany jako placówka o charakterze miejskim, a nawet regionalnym.

¹⁷ T. Bojarczuk i in., *Zrejonizowany dobór drzew i krzewów do uprawy w Polsce*, Arbor. Kórnickie, Warszawa – Poznań 1980, s. 329–375.

¹⁸ W. Heinze, D. Schreiber, *Eine neue Kartierung der Winterhärte Zonen für Gehölze in Europa*, „Mitt. Dtsch. Dendrol. Ges.“ 1984, nr 75, s. 11–56.

¹⁹ E. Hohendorf, *Klimat Pojezierza Mazurskiego a potrzeby rolnictwa*, „Zeszyty Naukowe WSR w Olsztynie” 1956, t. 1.

Według wieloletnich danych średnia roczna temperatura powietrza wynosi 7,0°C, stycznia -2,6°C, lipca 17,2°C. W czasie surowych zim temperatury spadają poniżej 30°C, a późne przymrozki zdarzają się nawet w pierwszej dekadzie czerwca. Okres wegetacyjny trwa 198 dni. Pokrywa śnieżna zalega średnio 90–110 dni, w lesie 14 dni dłużej. Opady atmosferyczne wynoszą średnio 597 mm rocznie²⁰.

Uwarunkowania kulturowe i prace projektowe

Obszar planowanego ogrodu botanicznego objęty jest zapisami Miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części terenu dawnych Koszar przy al. Warszawskiej w Olsztynie²¹. Powierzchnia objęta planem wynosi ok. 45 ha, z czego 24 ha przeznaczono na „postulowany ogród botaniczny pełniący funkcje naukowe, popularyzacyjne i rekreacyjne”. Pozostała powierzchnia, w zakresie podstawowego przeznaczenia terenu, obejmuje: tereny o funkcji usług szkolnictwa wyższego i nauki, usług sportu i rekreacji, zieleń izolacyjną, drogi publiczne i wewnętrzne oraz parkingi. Plan w podstawowych zakresach tematycznych określa m.in. „zasady ochrony i kształtowania ładu przestrzennego, zasady ochrony środowiska przyrodniczego i krajobrazu kulturowego, zasady ochrony dziedzictwa kulturowego, zabytków i dóbr kultury współczesnej, zasady kształtowania zabudowy, zagospodarowania terenu i kształtowania przestrzeni publicznej”²².

Rozwiązania kompozycyjne zaproponowane w Projekcie koncepcyjnym urbanistyczno-architektonicznym zagospodarowania terenu – Ogród Botaniczny Olsztyn-Kortowo zakładają powiązanie istniejących rozproszonych stref obszarowych w spójną sekwencję sprzężonych wewnątrz krajobrazowych²³. Synteza wewnątrz krajobrazowych, istotnie zróżnicowanych w zakresie charakteru, skali i genezy pochodzenia, umożliwia wyróżnienie przestrzeni ekspozycyjnej o interesującej oryginalności i tożsamości (ryc. 1.). Projektowany scenariusz zwiedzania parku pozwala na przemianą percepcję sekwencji wewnątrz o charakterze kulturowym: dawne boisko, strzelnice wojskowe, ogrody doświadczalne i naturalnym: tereny bagienne, rozległa niecka zbiornika wodnego (ryc. 2.), brzegi Jeziora Kortowskiego. Przyjęte rozwiązania projektowe umożliwiają powstanie atrakcyjnej, zmiennej narracji w kilku trasach zwiedzania ogrodu. Niełatwy teren zdetermi-

²⁰ Z. Szwejkowski i in., *Klimat Pojezierza Mazurskiego cz. I: Temperatury i opady atmosferyczne w okresie 45-lecia 1951–1991*, „Fragm. Agronomica” 2002, nr 2 (74), s. 285-296.

²¹ *Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Olsztyn–Kortowo, Koszary–Aleja Warszawska*, autor planu: mgr inż. arch. Ewa Piekarska – Uchwała nr VII/60/11 Rady Miasta Olsztyna z dnia 11 marca 2011 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części terenu dawnych koszar przy al. Warszawskiej w Olsztynie.

²² *Ibidem*, rozdział II, § 4, 5, 6.

²³ K. Wejchert, *Elementy kompozycji urbanistycznej*, Arkady, Warszawa 1974.

nowa! różnicowany charakter i skalę głównych wnętrz krajobrazowych oraz powstanie licznych wnętrz podrzędnych, co stwarza przestrzenne ramy lokalizowania stref tematycznych.

W obrębie ogrodu planowanych jest kilka różnych stref. Strefa wejściowa o charakterze publicznym, ogólnodostępnym i reprezentacyjnym wyposażona zostanie w atrakcyjne elementy małej architektury. Budynek wejściowy otoczony zostanie ogrodem nowoczesnym i galerią na otwartej przestrzeni. Strefa ogrodów historycznych przeznaczona będzie do prezentacji rozwoju sztuki ogrodowej. W wydzielonych kwaterach zaprezentowane zostaną: ogród średniowieczny z wirydarzem, ogród renesansowy o układzie kwatrowym, geometryczny ogród barokowy w stylu francuskim, swobodny ogród krajobrazowy w stylu angielskim.

Ogród przyrodolecznicy zapewni miejsce dla pasywnej i aktywnej rehabilitacji kuracjuszy²⁴. Powstanie obszar przeznaczony na cele rehabilitacji tereno-wej, pełniący również funkcje prozdrowotne. Specjalnie zaprojektowane strefy zapewnią możliwość fizycznej aktywności oraz wypoczynku, a strefa ruchowo-rehabilitacyjna ćwiczenia z wózkim inwalidzkim. W ogrodzie dla niewidomych znajdują się oznakowania w języku Braille'a. Ogród sylwoterapii umożliwi bezpośredni dostęp do drzew z siedziskami i opisami ich wpływu na organizm człowieka. Ogród barw, obsadzony odpowiednio dobranymi kompozycjami roślinnymi, wyposażony zostanie w atrakcyjne elementy małej architektury. Kolejną strefę będą stanowiły ogrody sensoryczne: dotykowy, zapachowy, dźwiękowy, „bose stopy”, ogród aktywnego wypoczynku, hortiterapii. Kolejna strefa to dydaktyczny ogród dla dzieci z roślinami użytkowymi, ogród ziołowy z roślinami przyprawowymi i leczniczymi oraz ogród rustykalny skomponowany z charakterystycznych wiejskich gatunków roślin. Botaniczne kolekcje obejmą m.in. roślinność wodną i nadwodną, krzewy ozdobne, dendroflorę iglastą i liściastą. Strefa przybrzeżna Jeziora Kortowskiego z kolekcjami hydrofitów wyposażona zostanie w pomosty. Kolekcje roślin uprawnych i ozdobnych uzupełnią podstawowe kolekcje botaniczne. Wypoczynek w pobliżu linii brzegowej jeziora umożliwi łąka kwietna. Zaplanowano również niewielki amfiteatr z zadaszeniem na potrzeby dydaktyczne i artystyczne.

²⁴ Działalność planowanego Centrum Medycznego i Przyrodoleczniczego wpłynie na wzrost atrakcyjności regionu jako miejsca zamieszkania i inwestowania poprzez stworzenie nowego dobra publicznego. Region Warmii i Mazur ze względu na potencjał, jakim jest czyste i względnie nieprzetworzone środowisko naturalne, tudzież różnorodność dziedzictwa kulturowego i kulturalnego, posiada ogromny potencjał rezydencjonalny w obszarze turystyki, w tym turystyki zdrowotnej i rehabilitacyjnej. Inwestycja w sektor usług medycznych i rehabilitacyjnych bezpośrednio przyczyni się do wzrostu zainteresowania regionem w tzw. okresie sezonowym, umożliwiając tworzenie stałych miejsc pracy w sektorze turystycznym i wzrost zatrudnienia w sektorze medycznym. Stworzenie Centrum Medycznego i Przyrodoleczniczego przyczyni się także do wzmocnienia potencjału turystyki specjalistycznej, ukierunkowanej na całoroczne usługi prozdrowotne.

Ryc. 1. Projekt koncepcyjny zagospodarowania terenu ogrodu botanicznego w Olsztynie

OLSZTYN-KORTOWO OGRÓD BOTANICZNY UWM

OZNACZENIA:

- -granica MPZP
- -granica projektowanego ogrodu wg MPZP
- -ogrodzenie projektowanego ogrodu
- -ścieżki / nawierzchnia drewniana
- -ścieżki / mineralne stabilizowane
- -drogi techniczne
- -platformy spoczynkowo-widokowe
- -schody terenowe
- -altanki
- -skarpki ekspozycja roślin
- -projektowana zielen izolacyjna
- -projektowana zielen parkowa
- -wejście na teren ogrodu
- -dostęp techniczny/ serwisowy
- -punkty kontroli dostępu
- -punkty widokowe
- V/A** -oznaczenia stref ogrodu wg opr. UWM
- -obiekty kubaturowe
- -zielona klasa
- -zadaszony grill/ mała architektura
- -wizualizacje -ujęcia

projekt: Biuro Architektoniczne GADOMSCY

Projekt koncepcyjny urbanistyczno - architektoniczny zagospodarowania terenu-Ogród Botaniczny Olsztyn-Kortowo

Ryc. 2. Wizualizacja zagospodarowania naturalnego zbiornika wodnego

Załącznik graficzny do planu zagospodarowania przestrzennego w obszarze „postulowanego ogrodu botanicznego” przewiduje trzy rejony lokalizacji obiektów kubaturowych związanych z funkcjonowaniem planowanego ogrodu. W kulminacyjnym punkcie wysokościowym zachodniej części terenu zaprojektowano herbarciarnię z palmiarnią, obiekt będzie również pełnił funkcję wystawienniczą (ryc. 3.).

Ryc. 3. Wizualizacja linii brzegowej Jeziora Kortowskiego z budynkiem palmiarni

Szklarnie, magazyny i pomieszczenia techniczne zlokalizowane będą na terenie obecnego uniwersyteckiego ogrodu doświadczalnego. Obiekty związane ze strefą wejściową (kasy biletowe, recepcja itp.) zostaną zlokalizowane we wschodniej części terenu, w sąsiedztwie pasa drogowego al. Warszawskiej. Jako zasadę projektową przyjęto stworzenie modularnej struktury nośnej z drewna klejonego,

wypełnionej arkuszami szkła niskoemisyjnego, a w niezbędnych fragmentach ścianami osłonowymi z drewna elewacyjnego. Inspiracje przyjętych rozwiązań architektonicznych weszły do kanonu współczesnej architektury w połowie ubiegłego wieku²⁵. Cytowana zasada transparentnego kształtowania bryły budynku nadal jest stosowana w wielu wymagających krajobrazowo lokalizacjach²⁶ oraz rozwijana w pokrewnych obszarach twórczych, np. *land artu*.

Podsumowanie

Powstanie ogrodu botanicznego w Olsztynie znacząco poszerzy możliwości dydaktyczne i naukowe olsztyńskich uczelni i placówek edukacyjnych. Trudne i złożone uwarunkowania naturalne, prawidłowo wykorzystane przy realizacji ogrodu, wpłyną na jego atrakcyjność. Unikatowy dostęp do linii brzegowej jeziora stworzy możliwości prowadzenia bogatej kolekcji hydro- i higrofitów. Zrealizowanie części kolekcji botanicznych w postaci ogrodów sensorycznych i historycznych połączy funkcje dydaktyczne z aktywnym wypoczynkiem.

Oprócz typowych kolekcji program obejmie działania związane z rehabilitacją oraz potrzebami osób starszych i niepełnosprawnych. Ogród botaniczny będzie współtworzył istotny element struktury funkcjonalnej miasta w zakresie terenów rekreacyjno-wypoczynkowych z realną perspektywą uzyskania statusu funkcji uzdrowiskowej, a także znacząco poszerzy ofertę turystyczną miasta.

Zaproponowane w opracowaniu koncepcyjnym proekologiczne rozwiązania instalacyjne w obiekcie herbaciarni z palmiarnią wraz z niezbędną infrastrukturą (czerpnie, wyrzutnie powietrza wymienników gruntowych, kolektory słoneczne, systemy retencji wody opadowej biologicznie czynnych dachów, systemy zacieniania itp.) współtworzą architekturę obiektu, uzupełniając jednocześnie jego funkcje o aspekty edukacyjne i popularyzatorskie w coraz bardziej aktualnej problematyce zrównoważonego funkcjonowania obiektu w otaczającym środowisku.

²⁵ Szklany Dom, New Canaan Philip Johnson w: Ch. Jencks, *Architektura późnego modernizmu*, Arkady, Warszawa 1989, s. 146.

²⁶ M. Lewandowski, *Pawilon obserwacyjny w Norwegii*, „Architektura-Murator” 2015, nr 1, s. 88–97.

